

времена и суштинске недокучивости његових минулих и будућих етапа. „У мери у којој време постоји, оно нема простирање, а у мери у којој има простирање, оно не постоји. Време које се простира нестaje”, али изнова, само ван наше свести (107). Однос времена и свести на концу књиге објашњен је двојаким функцијом човека, који постоји као субјект – актер времена, али и као објект – просторни ентитет на коме време оставља свој утицај, чиме се истовремено пристаје на два посве различита, чак противречна става. Крајње необичан и поетичан завршетак оставља читаоца замишљеног над прочитаним, проживљеним и *набујалим* мислима о природи времена, или, ауторовом још симболичнијом последњом реченицом: „Иако јесмо река, она нас носи са собом”.

Мср Ленка С. НАСТАСИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Истраживач приправник
lenanastasic@gmail.com

ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋА ГЛОБАЛНА ИСТОРИЈА СРЕДЊЕГ ВЕКА?

Лејдулф Мелве, *Свеј који се мења: глобални средњи век 500–1500*, прев.
Јелена Лома, Карпос, Лозница 2024

Навикли смо да историја, како је то Едвард Гибон записао у XVIII веку, „једва да је нешто више од списка злочина, лудости и несрећа људског рода...”, али књига *Свеј који се мења: глобални средњи век 500–1500* није о томе. Она није повест преврата и интрига, лудих царева и фанатичних самозванаца, ово је књига о глобал(истичк)(н)им процесима унутар једног хиљадугодишњег периода, раздобља које одавно није средишње (лат. Medium) између онога пре и онога после, али свакако јесте кључна карика у том ланцу што спаја старо и ново.

Бројни су покушаји постојали да се омеђи средњи век (лат. Medium aevum). Ако се већина истраживача (првенствено историчара) слаже да са престанком антике – да ли је то подела Рима на западно и источно крило 395. године или пад Западног римског царства 476. године – започиње период који са претходним раскида везе, око горње границе, тј. краја тог дугог периода, неслагања су значајна. Од идеје да би крај средњег века могао означавати пад Константинопоља (1453), откриће Америке (1492), реформација Мартина Лутера (1517) па све до идеје да се овај дуги период завршио Великом француском револуцијом 1789. Проблем је увек у критеријумима који се узимају као релевантни репери, јер једне

(засебне) аршине за мерење неке епохе имају историчари, друге филолози, треће историчари религија итд.

У опсежној студији *Свеј који се мења: Глобални средњи век 500–1500*, норвешки историчар Лејдулф Мелве (Leidulf Melve), професор на универзитету у Бергену, нуди нови оквир прилично „оштрих ивица” од равно хиљаду година, а унутар њега се разматрају глобалне сличности и разлике између цивилизација. И у границама овог хиљадугодишњег периода истраживач издваја три фазе: 1) 500–1000. као период консолидације који претходи процвату, 2) 1000–1300. као период највећег успона цивилизација у сферама које ће бити разматране и 3) након 1300. године, период стагнације и опадања. Нулта тачка средњег века, тј. 500. година, за Мелвеа је важна због глобализације, која по његовом мишљењу тада започиње. Тиме је он на трагу *world history* и *global history*, приступа заступљених у новијој историографији. Око 500. године ситуација на карти света врло је шаренолика: у Европи готово да нема доминантног царства, пошто се Римско недавно урушило (476), а Византија тек хвата залет (између 450. и 550. је територија удвостручена), у Африци и Средњој Америци нема монолитног царства, већ засебних градова-држава, у Индији се распада царство Гупта... једино је кинеско царство на истоку било у пуној снази око 500. године. Разлог за овакву дисперзију је јасан: сваки систем, већи или мањи, почивао је на „владару као појединцу – и то не само на његовим личним способностима већ и на читавом низу спољашњих карактеристика које су имале велику симболичку важност. У оцену о неком владару улазило је све од његове висине до броја длака на његовом телу” (141). Међутим, аутору монографије саме године почетка и краја овог миленијума нису од превеликог значаја, оне су ту више као имагинарне уставе које треба унутар себе да више-мање синхронизују оправдају идеју поређења европског и, рецимо, кинеског средњег века или мезоамеричког и афричког; да дају основ за компарацију, примера ради, прилика из историје Византије са онима из историје династије Танг (618–906) или Сунг (960–1279) итд.

Књига се бави, како истиче сам аутор, историјским развитком и променама, и постављена је тематски тако да се прилике на широком географском простору – од крајњег Истока до далеког Запада – сагледавају кроз својеврсне топосе (говорећи терминологијом Е. Р. Курцијуса) какви су комуникација и умрежавање, економија, религија, настанак царстава/држава/градова и са њима повезана тема урбанизације и, неизоставно, питање учености (науке). Из тако широко постављеног географског опсега јасно је да истраживачева лупа надилази европски терен о којем се обично у први мах мисли при помену термина средњи век, а сам тај термин постаје условна одредница. Овде су у фокусу (са већом или мањом пажњом) седам средњовековних култура: мезоамеричка, афричка, европска, византијска, исламска, индијска и источноазијска. Да би појаснио

овакву поделу, која код читаоца, засигурно, мора родити одређене сумње (зар Византија није била део европског ареала? Или, шта тачно значи исламска цивилизација, које су њене границе, да ли је монолитна итд.), аутор даје и напомену да „[ц]ивилизацију овде не треба схватити као монолитску и самоодрживу димензију, већ као оквир који је могао обухватити више народа и, уз то, бити укључен у разне видове међукултурне размене” (12). Мелве полази од претпоставке о узајамној *размени* која подразумева постојање какве-такве комуникације међу различитим цивилизацијама.

У духу новијих гендерних теорија и студија, Мелве посебан део посвећује теми жена и рода, констатујући на самом почетку да „[к]ада женска историја скреће пажњу на јаке и политички активне жене, она се углавном бави изузецима” (26), тако махом у Европи, док су, рецимо, у Гани, наводи аутор, жене краља имале велику моћ, премда и нису носиле формалну власт нити седеле на престолу, или код Монгола где су жене биле у много чему равне мушкарцима (трговина, борба итд.). С друге стране, Европа и Византија су према положају и улози жене у друштву блиске исламском свету. Мелве се такође окреће раније поменутим изузецима, какве су биле добро познате Ана Комнина у Византији, Мелисенда краљица Јерусалима и Хилдегарда Бингенска, али подсећа и на јаке жене у Кини током династија Сун и Танг, какве су у другој половини VIII и почетком IX века биле царице Ву и Веј и принцеза Тајпинг.

Демографија је увек изазовна тема када се говори о средњем веку, јер су подаци ретки и не увек поуздани, нарочито када је реч о Африци и исламском царству. Ипак, Мелве издваја три етапе у ширем временском опсегу, које великим делом улазе у границе средњег века: 1) раст популације од X века до почетка XIV века, 2) опадање, поновни раст и стабилизација од XIV до XVII века и 3) експлозиван раст од XVII до краја XIX века (34). Ове фазе, показује се, одражавају мање-више слично стање у поменутим цивилизацијама, јер су на општи тренд раста и/или пада броја становника утицале исте околности – епидемије, природне катастрофе, клима итд. Ипак, на глобалном плану као најдоминантнија фаза види се период између 1000. и 1300. године, јер се ту „истински манифестују промене везане за комуникацију, економију, религију, централизацију власти, урбанизацију и ученост” (241).

Комуникација и, савременим језиком речено, умрежавање током средњег века засигурно су најзанимљивији угао гледања на овај период. Феномен одавно познат као Пут свиле повезивао је током дугог низа векова најудаљеније цивилизације, од најзападнијих европских тачака, преко северне и источне Африке, Арабијског полуострва, Персије, Индије, Кине, Јапана и све до Јаве на крајњем истоку. Управо је ова непрегледна и сложена мрежа путева и стаза била замајац за стално кретање током средњег века. Тим стазама, као каналима, вршена је размена,

показује аутор, шестоструке природе: економске, политичке, верске, културне, технолошке и епидемијске. Каравани су доносили у далеке крајеве чудесну робу: хартију и штампарске пресе, писмо и писменост, зачине, драгоцене метале итд.

И други фактори, као што су власт и демографске прилике, једнако ће утицати и на развој друштва у Европи, Византији и Кини.

Иако је средња Америка била изолована од остатка света (који се у књизи разматра), Мелве настоји да покаже да је и тамо својеврсно средњовековље наликовало на ово раније описано – трговина робом као што је гума, какао, керамика, крзно јагуара, опсидијан итд. представљала је основ за стално кретање. Олмеци и Маје, а потом Толтеци и Астеци развијали су градове у којима је бујао живот врло налик на онај на европском, азијском или афричком континенту.

Како је у средњем веку религија прожимала све поре друштва на све четири стране света, она је, логично, и посебна тема којом се Мелве у књизи бави. Највећи фокус је на трима сотирилошким религијама (хришћанство, ислам и будизам), уз покушај да се компаративно и типолошки покажу додирне тачке тих религија, те њихов однос према друштву. Једнако важна улога религије у глобализацији током средњег века јесте мисионарство и преобраћање неверника, зато се у књизи констатује: „Период од 500. до 1000. године одликује се формирањем и експанзијом царстава, али и ширењем трију сотирилошких религија. То ширење повезано је и са већим и тешњим умрежавањем, попут оног на Путу свиле који је од 500. године надаље повезивао шест цивилизација у образац глобалне размене” (103). Религија, која је увек била повезивана и са идејом идентитета народа, сама по себи јесте жив организам, који се развија и мења, а последице тога су појаве секташтва, јереси, реформе итд., чиме се, како обраћа пажњу Мелве, нарушава дијалог између религије и појединца, али и између култура. Експанзивност религије на примеру хришћанства аутор илуструје освртом на крсташке ратове које је иницирао папа Урбан II, како би се помогло хришћанској „браћи на истоку”, али зарад тога је било потребно уништити „безвредни народ који је заузео територију” (128) њихових пријатеља, а награда за то је врло примамљива – све чека брзи опрост грехова. Религије су, неспорно, играле велику улогу и у формирању држава и царстава. У Европи је спрега државног апарата са црквом (католичком или православном) била врло тесна, а духовници су играли важну, понекад и кључну улогу у државној администрацији. Око верских центара (храмова, манастира, скрипторија) касније ће се развијати и градови, а самим тим постаће и центри учености и културних дешавања. Стога се у овој књизи значајна пажња посвећује и урбанизацији и градовима, јер око 500. године, када хронолошки ова књига почиње, урбанизам је хаотичан и у паду дилем Европе, Блиског истока, Индије и Кине. Тек око 800. године се велики градови укључују

у глобалне мреже (трговинске, финансијске итд.), што доводи до њиховог наглог успона до око 1300. године, до када многи градови постају мегаполиси, али надасве постају политички и економски субјекти, седишта владара и средишта сложене администрације. У XIV столећу се већ, услед честих ратова, куге и глади, осећа стагнација и готово да нема оснивања нових градова на тлу Европе, али то не важи за мезоамеричку, индијску и кинеску цивилизацију.

Последња тема или топос којим се Мелве у књизи бави јесте ученост и наука, будући да она повезује средњи век како са претходним периодом (антиком, ако је реч о Европском тлу), тако и са каснијим временима. Овај спецификум се сагледава кроз личности као носиоце учености, али и кроз центре (манастире, дворе, библиотеке) који су били њени расадници. Управо се на пољу унапређивања и ширења знања одлично показује средњовековна важност умрежавања. Аутор то илуструје, између осталог, на примеру Куће мудрости у Багдаду, где се почев од VIII века развија жива преводилачка и научна делатност, превођени су и тумачени текстови са древних и модерних језика из области астрономије, астрологије, алхемије, медицине, аритметике, геометрије, астрономије, музике, али и философских дисциплина попут етике, метафизике итд. Долази до правог надметања интелектуалаца у превођењу, тумачењу, коментаришању изворника. Друкчије стање, у односу на верске школе, попут медреса у исламском свету, било је у Византији и Кини, где је ученост била институционализована и везе између учености и религије биле су слабије. Пример томе је царски универзитет Пандидактерион који је у Константинопољу у V веку основао цар Теодосије II, где су предавали оратори, граматичари (за латински и грчки) и софисти. Но, сви ти рани облици институционализовања учености довешће до појаве великих универзитета какви се од краја XI века оснивају у европским градовима – Болоњи (1088), Паризу (1150), Оксфорду (1167) и др., унутар којих ће се развити и неговати схоластика (њеним творцем се сматра Анселмо Кантерберијски, настојник училишта у Беку). Вреди поменути да су велики европски универзитети између 1300. и 1500. одшколовали око 750.000 полазника, премда се не сме заборавити чињеница да је у средњем веку ученост била елитна појава.

* * *

Када је 1453. године италијански историчар Флавио Бјондо у делу *Roma ristaurata, et Italia illustrata* употребио појам *Medium aevum*, док једна велика цивилизација (византијска) копни а друга (исламска) вртоглаво напредује, он је тај појам поставио европоцентрично. Лејдулф Мелве у књизи *Свејш који се мења: глобални средњи век 500–1500*. на трагу је свеобухватног приступа какав нуди, рецимо, Питер Франкопан у књизи *Пушјеви свиле*, стога и Мелве проширује границе појма средњи век и

хронолошки и географски. Иако сâм аутор истиче да многа питања која се у овој књизи актуелизују нису нова, идеја глобалног контрастивног приступа средњем веку ипак отвара нове видике. Мелве не пише ову књигу с идејом да покаже како се у периоду од 500. до 1500. године на све четири стране света дешавају синхронизовани процеси, већ да пронађе заједничке именитеље за велике цивилизације у том периоду и да покаже у којој мери је глобализација константа тих цивилизација. Будући да се на средњи век овде гледа из глобалне перспективе, панорамски, задирање дубље у проблеме и феномене није могуће. Сам аутор објашњава да се пажња посвећује „царствима, религијама, спољној трговини, а повремено и миграцијама, али се не испитује међусобни однос тих процеса, не пореди се њихова географска заступљеност, они се не проблематизују нити се тежи њиховом објашњењу” (239). Зато, ако се вратим на питање постављено у наслову овог приказа – да ли је могућа глобална историја средњег века? – одговор би био позитиван, али само уколико се, као што је то Мелве урадио, редефинише оквир средњег века и ако се феноменима унутар њега приступа типолошки.

Др Никола С. МИЉКОВИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
nikolajmiljkovich14@gmail.com

У ЗНАКУ КОРЊАЧЕ: Т(Р)ОПОЛОГИЈА СЛУШАЊА ОНОГ ИЗА

Владимир Табашевић, *Тихо шече Мисисипи*, јубиларно издање – 10 година од објављивања књиге, Лагуна, Београд 2025

„Море, дакле, први пут није бог [...] него човјек,
и као и човјек зброј великих и малих мракова.”
(„Ово море”, *Расујини шерей*, Данијел Драгојевић)

„Чиста успомена нема датума. Она има годишње доба.”
(„Сањарије ка дјетињству”, *Поейшика сањарије*, Гастон Башлар)

Изјашњавајући се поводом *шпрајуса*, у „Аутопоетичком речнику” антологије нове српске поезије *Просјори и фијуре* (2012), Табашевић је закључио како овај термин представља „латински назив за анатомску формацију на увету од које се одбија звук који долази *с-шпраја*”, будући да „неко иза увек-већ постоји и обраћа нам се”, те је стога трагус „топологиј[а]